

Severin, Karel

Litomyšl, Benátky a Čistá: hradiště a středověké cesty

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 269-282

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140715>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Litomyšl, Benátky a Čistá: hradiště a středověké cesty

KAREL SEVERIN

Abstrakt: Literatura na základě zprávy Kosmovy kroniky uvádí, že v dnešním městě Litomyšli existovalo v 10.–12. století hradiště. Do stejné doby ale klade také hradiště ve dva kilometry vzdálené obci Benátky, která dříve byla předměstím Litomyšle. Další opevněné místo mělo tehdy existovat na katastru obce Čistá (dříve Lauterbach) necelý kilometr jižně od hradiště v Benátkách, označované buď jako hradiště, nebo jakési lineární opevnění podél středověké dálkové komunikace. Z analýzy je zřejmé, že v Litomyšli ani v Čisté žádná hradiště ani jiná opevnění nejsou archeologicky potvrzena. Nálezy datovanými do 8.–9. století je doloženo pouze hradiště v Benátkách, pod kterým procházela významná stará cesta z Moravy do Čech, nazývaná „Voštica“.

Klíčová slova: Východní Čechy – středověk, hradiště – dálkové cesty – toponyma „Voštica“.

Fortified Settlements and Medieval Trails

Abstract: On the basis of a passage in the Kosmas Chronicle, literary sources state that in the 10th–12th centuries a fortified settlement was found on the site of today's town of Litomyšl. Other fortified settlements from the same period allegedly existed in the village of Benátky, 2 km from Litomyšl, which was once its suburb, and on the territory of the village of Čistá (formerly Lauterbach), one kilometre south of the Benátky settlement. The Čistá site is expected to have been built as a fortified settlement or a linear fortification along a medieval trail. However, archaeological research has shown no traces of fortified settlements or fortifications in either Litomyšl or Čistá. On the other hand, the Benátky settlement is documented with finds dating to the 8th–9th centuries. A major old trail known as “Voštica” below the Benátky settlement led from Moravia to Bohemia.

Key words: East Bohemia – Middle Ages – fortified settlement – long-distance journeys – “Voštica” toponyms.

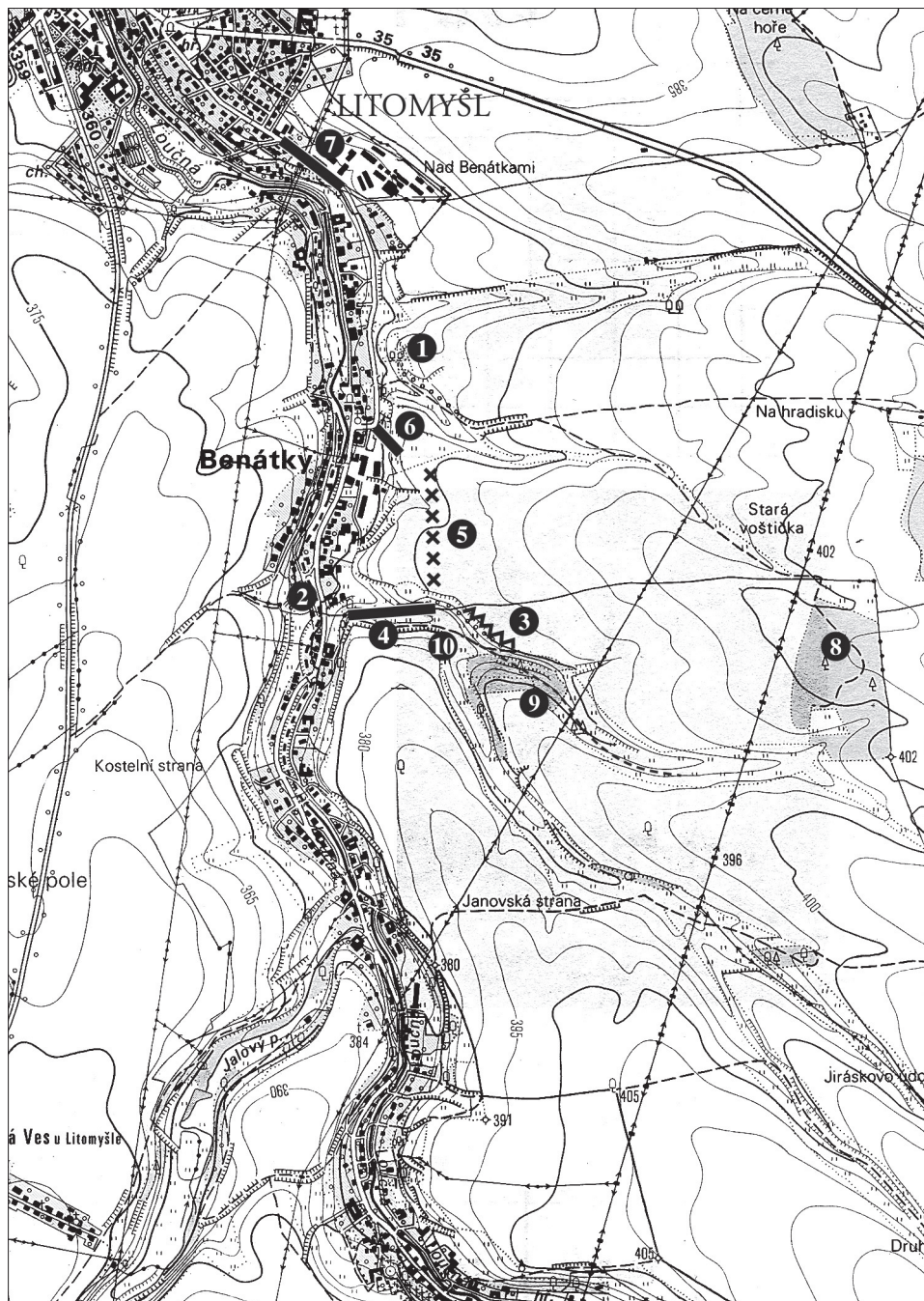
Jižně od Litomyšle podél říčky Loučné leží obce Benátky a Čistá, které na sebe svými sídly navazují. Benátky v minulosti nebyly samosprávné, příslušely k Hornímu předměstí Litomyšle, nazývaném také Německé,¹ z hlediska etnicity byly české a patří k předkolonizačnímu horizontu zdejšího osídlení. Proti tomu obec Čistou, jmenovanou v minulosti Lauterbach a česky Litrbachy, založili němečtí osadníci až v polovině 13. století (Severin 2003b, 176–179). V Litomyšli, Benátkách i v Čisté byla postupně nalézána nebo interpretována středověká hradiště, otázkou ovšem je, zda to bylo odůvodněné.

*

Castrum sub silva situm, nomine Luthomisl k roku 981 zmínil Kosmas (FRB II, 41) a v roce 1108 jmenoval *oppidum Lutomisl* (FRB II, 158), badatelé tyto informace spojovali s prostorem dnešního města. Petr Charvát ale upozornil na závažnou skutečnost, že v Litomyšli a jejím okolí je s výjimkou benátského hradiště průkazný nedostatek středohradištních nálezů (1980b, 274–279). Pochybnosti o existenci hradiště v dnešní Litomyšli mají reálný základ, protože takové hradiště nemá oporu v písemných pramenech ani v archeologických nálezech (1980a, 44; 1994, 12). Předpokládal proto, že název Litomyšl se původně mohl týkat hradiště v Benátkách (1994, 10–12). Analýzou sídelního vývoje na základě nálezu základů baziliky Panny Marie jsem dospěl k závěru, že v Litomyšli žádné hradiště nikdy nebylo a kníže Břetislav II. v tomto dosud pustém místě na konci 11. století založil benediktinský klášter, změněný kolem roku 1145 v premonstrátský (Severin 2006). Od roku 1344 zde bylo sídlo litomyšlského biskupství, potom hrad Kostků z Postupic a nakonec perštejnský zámek.

*

¹ Podle Antonína Tomička se Benátky osamostatnily v roce 1708 (1900, 38). Zdeněk Nejedlý se zase domníval, že se to stalo v 16. století (1903, 286). Jako předměstí Litomyšle jsou Benátky uvedeny v urbářích litomyšlského panství z let 1548–1659 (Kuba–Šimek–Zahrádka 1997, 86–91) a také v gruntovních knihách z let 1640–1897 (Růžička a kol. 1973, 107).

Obr. 1. Situace v prostoru Jiráskova údolí: 1 – hradíště v Benátkách, 2 – pramen v řečišti Loučné, 3 – údajný val hradíště nebo lineárního opevnění na hraně Zemanovy stráně, 4 – rampa v severním svahu Jiráskova údolí, 5 – linie toponym Voštica na katastru Benátek v položení Stará Voštica, 6 – rampa do údolí k silnici do Litomyšle, 7 – silnice Voštica na katastru Litomyšle, 8 – les Masné krámy, 9 – cesta Strašla do Janova, 10 – pravděpodobná lokalizace toponyma Židovský hřbitov.

Abb. 1. Situation im Raum des Jirásek-Tals: 1 – Burgwall in Benátky (Benatek), 2 – Quelle im Flussbett der Loučná, 3 – angeleglicher Wall des Burgwalls oder lineare Befestigung an der Kante des Zeman-Hangs, 4 – Rampe im Nordhang des Jirásek-Tals, 5 – Linie der Toponymie Voštica im Kataster Benátek in der Lage Stará Voštica, 6 – Rampe ins Tal zur Straße nach Litomyšl, 7 – Straße Voštica im Kataster Litomyšl, 8 – Wald Masné krámy (Fleischbänke), 9 – der Weg Strašla nach Janov, 10 – wahrscheinliche Lage des Toponyms Judenfriedhof.

Pomístní jméno *U gradisci* se objevilo nejdříve v údajné listině krále Vladislava I., hlásící se do roku 1167 (CDB I, 413, č. 396; k datování listiny srovnej Gilar 2003–2004). Název položení *Na hradisku* v extravilánu Benátek zaznamenal v roce 1785 Josefský katastr² a roku 1839 indikační skica Stabilmilno katastru,³ toponymum *Hradisko* uvedl do literatury František Jelínek (Geljnek 1845, 74). Nejstarší popis hradiště je od Hermenegilda Jirečka, který vyslovil otázku, zda se nejedná o historický Hrutov (1859, 367), tento text o devět let později znovu otiskl Jan Erazim Vocel (Wocel 1868, 421–422). Ve stejné době o hradišti podal zprávu August Sedláček; měl možnost pozorovat, že z jeho valu byl k opravě silnice těžen kámen a zaznamenal, že toponymum *Hradiště* často nacházel v zápisech litomyšlských městských a gruntovních knih 16. století (1868–1869, 59–62). Zdeněk Nejedlý benátské hradiště považoval za zemskou bránu (1903, 16–17).

První archeologický výzkum zde v roce 1892 uskutečnil Josef Jíra (Sklenář–Sklenářová 2005, 265–266).⁴ Patrně se to stalo na podnět jednatele litomyšlského muzea Rudolfa Svobody,⁵ který o dva roky později tehdejší nálezy velmi stručně popsal: *Část hradiska nad Benátkami byla již systematicky prozkoumána. Výzkumy, jak z vyložených předmětů viděti se v ydařily. Vše co potud bylo nalezeno má ráz válečný, vojenský, jsouť to pouze šípy a zbraně. Ani vrhcáb, oblíbená hra vojska až do novějších dob, nechýbí. Střepiny mají vesměs typ slovanských hradišť (Burgwalltypus). Vale našeho hradiště patří mezi „spečené“, jak z vyložených ukázek jest zřejmo (Svoboda 1894, 10–11). Přibližně ze stejné doby je jiná zpráva o tomto výzkumu: *V září podnikl spolek musejní kopání na Hrutově. Kopalo se na pozemcích Slonových na straně jižní uprostřed i při samých valech, na pozemcích Kafkových v prostřed pole i u valů na straně západní, a prokopal se val na straně severní k městu. Na straně jižní a západní uhodilo se na četná žároviště, v nichž nalezeny byly různé střepy, šípky a jiné předměty. Na pozemku Kavkové při vále západním kopáno bylo nejhlobuěji, v hloubce 2 m přišlo se na dva žernůvky v písku uložené. Předměty nalezené chovají se v museu. Prokopáním valů na straně jižní a v rohu pole Slonova již srovnaných, a na straně západní u pole Kavkova, kde také byly již sneseny a k severu dosud zachovaných se shledalo, že valy ty byly spečeny. Části kamenův a hlíny z nich jsou v museu, části ty pocházejí ze strany severní, kde valy nad svahem jsou nejširší a nejvyšší a kde dle kusu dřeva nalezeného nejspíše býval hlavní vchod a přístup do města.*⁶ Výzkum komentoval Zdeněk Nejedlý poznámkou, že *prokopání hradiště provedli J. Jíra a Q. Šimek, což vedlo k nálezům archeologickým, ne k objevům dispozičním (1903, pozn. 26, 16).*⁷ Soupis památek v části věnované Benátkám ještě zaznamenal, že *na jihovýchodní straně obce našel p. Jíra v úžlabině, zvané „masné krámy“, střepy nádoby staršího rázu hradištního s reliéfními pásy; nahoře na východní straně na poli bylo červené spáleníště (Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1).**

Josef Skutil v souhrnu informací o benátském hradišti uvedl, že z výzkumu se nezachovala žádná zpráva a Jíra sám jej nikdy nezmínil (1947–48, 60 a pozn. 36, 80). K zdejším nálezům poznamenal, že *nejdou zcela prosty všech pochyb, ukazují sice relativně silné staroslovanské hradištní osídlení, ale naproti tomu zdejší fortifikace jsou určitě daleko mladšího původu (tamtéž, 75).* Z hlediska archeologického je důležité, že otiskl zaměření hradiště v podobě plánu a dvou řezů.

² Fase v SOB A Zámorsk, fond 203 – Velkostatek Litomyšl, i. č. 18.

³ Skica je uložena v SÚA Praha, fond Indikační skizzi, i. č. Chr. 19. Otiskl ji Severin 2003, obr. 2, s. 101.

⁴ Josef Jíra v Litomyšli nebyl úplně neznámý, v letech 1880–1887 studoval na zdejšímu gymnáziu (Štěpánek 1894, 265).

⁵ JUC. Rudolf Svoboda (9. 5. 1847 v Brně – zemřel po roce 1914) v roce 1865 studoval septimu gymnázia v Litomyšli, studium práv na vídeňské univerzitě 1866–1872 nedokončil. V letech 1891–1914 byl advokátním koncipientem v Litomyšli, v roce 1891 se podílel na založení zdejšího muzea. V letech 1893–1894 v rámci přípravy Národopisné výstavy podnikal výzkumy v okolí Litomyšle, roku 1894 byl jednatelem Okresního národopisného výboru v Litomyšli.

⁶ Pamětní kniha psaná v museu. Začato r. 1891 a ukončeno r. 1899, 2. Archiv Regionálního muzea v Litomyšli, fond Městské muzeum Litomyšl, karton č. 37. Za upozornění děkuji Mgr. Martinu Boštíkovi.

⁷ Kvido Šimek (15. 3. 1857 v Litomyšli – 22. 7. 1933 tamtéž) byl litomyšlský kupec, sběratel starožitností a spoluzakladatel muzea, kterému odkázal své sbírky (Caska 1933–34; Páta–Žďárský 1934; Petřtyl 1970).

Další výzkumy uskutečnil v letech 1964–1967 Ludvík Skružný. V prvním roce provedl plošný odkryv na 110 m², ten ale přinesl překvapivě málo nálezů keramiky a jiných předmětů. Starší nálezy uložené v litomyšlském muzeu autor datoval na rozhraní 8. a 9. století.⁸ Později zde prováděli povrchové průzkumy Jiří Sigl (1975, 12), Petr Charvát (1981, 73) a David Vích (Vích–Vokolek 1997, 4). Jiří Sláma lokalitu zařadil mezi raně středověká hradiště (1986, 64), v soupisu archeologických nálezů ji uvedl Karel Sklenář (1992, 17) a Kateřina Tomková hradiště datovala do doby Boleslava II. (2001, 283). Tyto informace převzaly archeologické encyklopedie (Lutovský 2001, 20; Čtverák–Lutovský–Slabina–Smejtek 2003, 33) a lokalita byla jmenována v novém soupisu raně středověkých hradišť (Lutovský 2006, 25). Petrografickou charakteristiku nalezených žernovů provedla Věra Škvrnová (1979).

Hradiště bylo od dob Hermenegilda Jirečka a Augusta Sedláčka spojováno s Kosmovým Hrutovem, zprávy o této dosud neurčené lokalitě analyzoval Petr Charvát (1980a, 44–45). Soubor nálezů zatím jako celek vyhodnocen nebyl, archeologové věnovali pozornost pouze třem výjimečným předmětům. Jedna ze dvou ostruh byla datována do doby kolem roku 800, druhá k roku 870, železný třmen patrně avarského původu pochází z 8. nebo dokonce ze závěru 7. století (Charvát 1980a, 64; 1980b, 274–275; 1994, 9; 1997, 9–10; Profantová 1989, 205–207; 1990, 241–243; 1992, 637, 658 a obr. 1, 715; 1993, 65, 67, 74, 82).

*

K interpretaci dalšího hradiště došlo na katastru sousední obce Čisté těsně u benátských hranic. Do literatury je uvedl Josef Ladislav Píč otištěním chaotické zprávy litomyšlského vlastivědného badatele Antonína Tomíčka, která říká, že čtvrt hodiny od benátského hradiště na počátku příčného údolí je pod „Zemanovou strání“ zbytek druhého valu, který patrně z jiného opevnění pochází a v nedalekém lese Borku mezi Litrbachy, kde nalezeny hradištní střepy, a mezi Brlenkou (Brünnersteigem, kde poblíž pod pařezem nalezeny br. římské mince) je prý v lese stopa příkopu z třetího opevnění, kde nalezen kamenný mlýnek (Píč 1909, 372). O dvanáct let později při popisu hradiště v Benátkách Tomíček poznamenal, že *příchod na toto hradiště vede starým, zarostlým úvozem ze Zemanových stránek, kde zachován jest zbytek opevnění téhož staroslovanského způsobu, jako na hradisku u Benátek, jenže rozměr tohoto opevnění byl veliký. A sem vede z Litrbach přes „Kronberg“ tak zvaná stará voštice ze Střenice, z níž je spojení na zadní voštici, jdoucí z Poličky mimo Vysoký les ke Střenici* (Tomíček 1921–22, 91–92). Současně objasnil, proč lokalitu na katastru Čisté (tehdy Litrbach) pokládá za hradiště a dokonce za hradiště velké. Podnět k tomu našel v litomyšlské Zápisní knize z let 1402–1473, kde je roku 1466 zaznamenána koupě zahrady pravděpodobně na Horním předměstí Litomyšle, *kteřazto zahrada leží pod hradisstkem malým*.⁹ Tomíček z toho usoudil, že vedle malého hradiště v Benátkách muselo poblíž existovat ještě jiné hradiště velké a byl přesvědčen, že je nalezl v *Zemanových stráních*. Jeho další text z roku 1926 si zaslouží citování: *V nynějších Zemanových stráních nad přesýchajícím potůčkem, který dělí Benátky od Litrbach, v místech, kde ústí cesta, zvaná „stará silnice“, vedoucí z Litrbach přes „Kronberg“ do údolí potůčku, zjistil jsem značný oblouk opevnění velkého hradiště, úplně podobného malému hradišti nad Benátky. Pod příkopy tohoto hradiště velkého u potůčku, na místě, kde říkají „židovský krchov“, vykopaly se střepiny nádob a jiné věci, uložené v litomyšlském muzeu společně s nálezy na malém hradisku nad Benátky a těmto úplně podobné. Za dobu původu obojích vykopávek určil prof. Píč šesté stol. po Kr.* (Tomíček 1926, 5).

⁸ Tyto akce nejsou náleзовými zprávami dokumentovány soustavně. Z roku 1964 je v archivu Archeologického ústavu v Praze uložena zpráva č. j. 6667/1965, napsaná na jednom listu papíru, možná související s publikovaným textem (Skružný 1964). Výzkum provedený od 15. 7. do 1. 11. 1967 zaznamenala Zpráva o systematickém archeologickém výzkumu v Benátkách u Litomyšle, uložená v archivu náleзовých zpráv archeologického oddělení Východočeského muzea v Pardubicích. V archivu Archeologického ústavu v Praze je pod č.j. 4579/91 uložen Skružného Soupis nálezů movitých a nemovitých objektů z výzkumů v letech 1959–1967. Za tyto informace děkuji PhDr. Libuši Haišmanové a PhDr. Miroslavě Cejповě.

⁹ Zápisní kniha (Liber inscriptionum) 1402–1473, uložena v SOKa Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Litomyšle, I b – knihy do r. 1790, i. č. 70, pag. 372. Za transliteraci textu děkuji řediteli archivu Mgr. Oldřichu Pakostovi.

Obr. 2. Úvoz na katastru Čistě, nazývaný Němci Alte StraÙe a Èechy Voùtice.

Abb. 2. Hohlweg im Kataster Čistá (Lauterbach), von den Deutschen Alte StraÙe und von den Tschechen Voùtice genannt.

Obr. 3. Údajný val hradiùtè nebo lineárního opevnění na hraně Zemanovy stráÙe.

Abb. 3. Angeblicher Wall des Burgwalls oder lineare Befestigung an der Kante des Zeman-Hangs.

Odkaz na tuto expertizu nás vrací do roku 1909, kdy Pič otiskl první zprávu o hradišti v Čisté. Tomíčkovu informaci z roku 1926 převzal Josef Skutil v soupisu archeologických nálezů Litomyšlska a Poličska s poznámkou, že lokalitu v *Zemanových stráních* ani odtud pocházející nálezy neviděl (1947–48, 38–39). Jeho článek přesto posloužil k popisu opevněného prostoru *Zemanových strání* jako *oblouk valů velkého hradiště. Pod příkopy prý nalezeny hradištní střepy* (Charvátová–Spurný–Venclová 1992, 32). Z opakování informace o jakýchsi příkopech, které zde ve skutečnosti nejsou, je zřejmé, že Tomíčkův údajný val mezi lety 1909 a 1992 archeologicky zkoumán nebyl a literatura pouze převzala starší zprávy.

Souvlastní „malého hradiště“ v Benátkách, „velkého hradiště“ v Čisté a toponyma *Staré Litrbachy* se zabýval Karel Zelinka (1970, 8–12). Pozoruhodný výklad funkce valu vyslovil Petr Charvát: *je příliš masivní, než aby představoval pouhou vysokou mez, a měla od něho pocházet hradištní keramika... Soudím, že je možno jej interpretovat jako lineární opevnění podél trasy důležité zemské stezky* (Charvát 1997, 13). Daniel Vích při povrchovém sběru nalezl v jeho tělese mazanici (Vích–Vokolek 1997, 7). O pět let později výsledky sběru v prostoru Tomíčkova „velkého hradiště“ komentoval slovy, že *výjimečnost lokality podtrhuje bezprostřední blízkost valu v tzv. Zemanových stráních, který nasedá těsně na hranu údolí a odděluje tak vlastně údolí od plochy s nálezy... Faktu, že nemůže jít pouze o zvýšenou mez či hranici pozemků svědčí autorovy nálezy mazanice z destrukce valového tělesa*. Existenci hradiště v tomto místě však nepokládal za pravděpodobnou (Vích 2000, 59–60). Na základě těchto údajů byla lokalita v Čisté uvedena jako heslo archeologické encyklopedie, autoři ale text formulovali obezřetně a termín hradiště opatřili otazníkem (Čtverák–Lutovský–Slabina–Smejtek 2003, 61).

*

V okolí *Zemanovy stráně* je doložena řada zajímavých toponym. Zdeněk Nejedlý upozornil na skutečnost, že v městské knize Litomyšle byly před rokem 1421 souběžně jmenovány *Litrbachy* a také *Staré Litrbachy*, přičemž zápisy o stejných statcích se někdy vyskytují pod oběma názvy. Předpokládal proto, že *Staré Litrbachy* mohly být blíže k městu na území dnešních Benátek (Nejedlý 1903, 371–372).¹⁰

O údolí nazývaném dnes Jiráskovo Tereza Nováková zaznamenala, že Češi mu říkali *Zemanův háj* a Němci *Fuchsloch* (Adáamek–Nováková–Novák–Wirth 1905, 69). Někde v jeho okolí bylo v roce 1908 známo toponymum *Masné krámy* (Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1). Nynější název *Jiráskovo údolí* je novodobý, komentuje skutečnost, že Alois Jirásek sem se svými přáteli chodil na vycházky (Wenig 1911, 63–65; Jirásek 1913, 258). Toponyma *Zemanovy stráně* a *Zemanův háj* jsou však historicky zdůvodněná, protože statek v Čisté č. 54, ležící jižně od vyústění údolí, v roce 1654 podle berní ruly vlastnil „Freisaß“ Jan Zeman (Thamm–Jingl, 178). Nejpozději od roku 1826 tato usedlost patřila rodině svobodných sedláků Blodigů (Tauer [1992], 85).

Podle litrbašského kronikáře Herberta Tauerera se za tímto statkem v lese na hranicích Benátek nacházelo místo nazývané *Fuchsloch*. Do tohoto prostoru situoval nejen Staré Litrbachy – *Alt Luterbach*, ale také lokalitu nazývanou *Schloßplatz*, což bylo pole nad usedlostí Blodigů, dále *Friedhof* s upřesněním *ein Acker*, jmenovaný také *Judenfriedhof*, a rovněž louku *Annawiese*. Směrem k obci Janov se nacházel lesík nazývaný *Fleischbänke* nebo *Rolekn Kiefern* (Tauer [1992], 15–16). Poblíž *Fuchslochu* na místě zvaném *Schloßplatz* byly koncem 19. století vykopány hroty kopí, pálené cihly a „Mühlstein“, patrně kamenný žernov, nálezy byly uloženy v litomyšlském muzeu. Nedaleko byl *Ackerland den Namen Friedhof*, kde v hloubce asi jednoho metru měla být třicet centimetrů silná kulturní vrstva s pozůstatky popelnic, uložených rovněž v litomyšlském muzeu (Tauer [1992], 163). Je otázkou, zda nalezený „Mühlstein“ není totožný s kamenným mlýnkem, o kterém podle Tomíčkovy zprávy referoval Pič (1909, 372).

Analýza těchto informací není jednoduchá. Údolí patrně nemělo jeden obecný název,

¹⁰ Citovaná městská kniha je totožná se Zápisní knihou z předchozí poznámky.

Obr. 4. Rampa v severním svahu Jiráskova údolí.

Abb. 4. Rampe im Nordhang des Jirásek-Tals.

Obr. 5. Rampa k silnici do Litomyšle.

Abb. 5. Rampe zur Straße nach Litomyšl.

pojmenovány byly jeho části. Toponyma *Zemanův háj* nebo *Zemanovy stráně* zdejší Němci nepoužívali, zalesněný svah podél benátských hranic nazývali *Fuchsloch*. V místě, kde se údolí dělí na dvě větve, ležela lokalita jmenovaná česky *Židovský krchov* a německy *Friedhof* nebo *Judenfriedhof*, jednou byla nazvána také *Schwedenfriedhof* (Thamm–Jingel, mapa u s. 12).¹¹ Toponyma *Schloßplatz* a *Annawiese* se nacházela v jejím sousedství. Jako *Masné krámy* nebo *Fleischbänke* byl jmenován lesík mezi *Zemanovou strání* a obcí Janov. Tato lokalizace ale není v souladu se zprávou, že Josef Jíra učinil nález hradištní keramiky v *úžlabině zvané „masné krámy“* (Matějka–Štěpánek–Wirth 1908, 1). Les toho jména leží na rovině a popis místa Jírova nálezu jako úžlabiny více odpovídá poloze *Židovský hřbitov*.

Je nutné upozornit, že obecní kronika z první poloviny 20. století (Thamm–Jingel, mapa u s. 8) i novodobá vlastivědná publikace (Tauer [1992], 15–16) umístily *Staré Litrbachy* přibližně do místa, kde se pod *Zemanovou strání* nacházel *Židovský hřbitov*. Nevíme však, zda tato lokalizace vycházela z tradice. Jiné sdělení totiž říká, že pojmenování *Staré Litrbachy* bylo živé až do poloviny 20. století, místní obyvatelé tak označovali dolní část vsi od litrbašského dvora *Am Hof* až k benátským hranicím (Zelinka 1970, pozn. 16, s. 21).

Poznání skutečnosti vedle zmatených popisů valů a neexistujících příkopů komplikuje ještě další Tomíčkův komentář. Cesta z Poličky do Litomyšle podle jeho sdělení vedla v katastru Lezníku *Zadní Vošticí*, na katastru Trstěnice se jmenovala *Stará Voštice* a na katastru Litrbach to byla *Stará silnice*, pokračovat měla přes vrch *Kronberg* do prostoru *Zemanových strání* a odtud starým zarostlým úvozem k benátskému hradišti (Tomíček 1921–22, 91–92; týž, 1926, 5). *Kronberg* ale bylo a stále je pojmenování vrcholu stráně s několika statky a chalupami na pravém břehu Loučné při jižním okraji katastru Čisté, nazývaném také *Steinberg* (Tauer [1992], 160). Cesta *Alte Straße* přitom vedla hlubokým úvozem po náhorní rovině na levém břehu Loučné od Trstěnice ke kostelu v Čisté (Severin 2001b, 22–30; 2001c, 145, 158–159), přes *Kronberg* do *Zemanových strání* vést nemohla. Tomíčkovy topografické a toponymické informace vycházely z nějakého místního výkladu průběhu Trstěnické stezky, je to zřejmě ze skutečnosti, že v obecní kronice je na *Kronberg* umístěna strážní stanice této údajné cesty (Thamm–Jingel, 9–10).

*

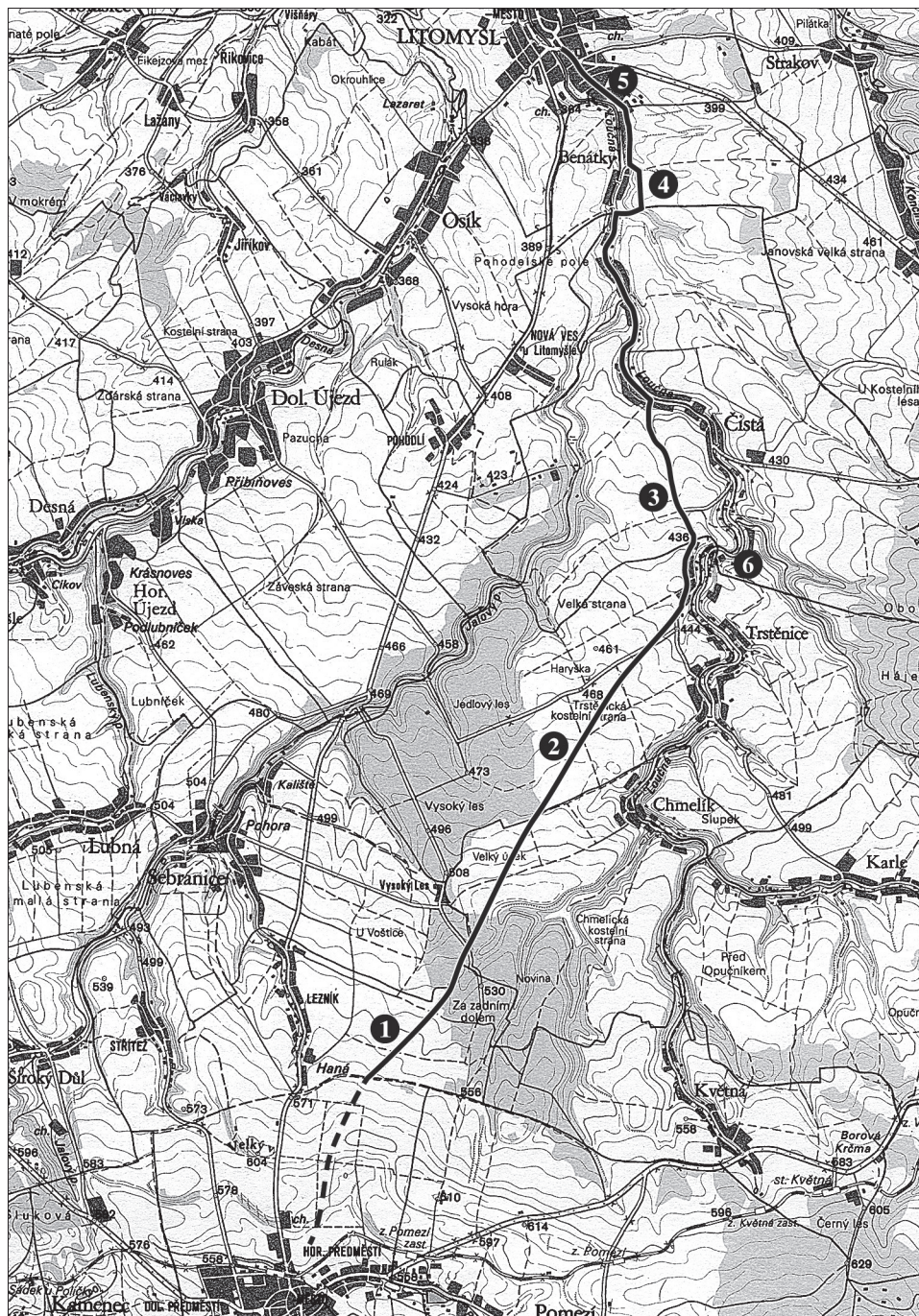
V současné době je vzhled *Jiráskova údolí* pozměněn motokrosovou závodní tratí, která několikrát protíná jeho dno i úbočí. Okraj předpokládaného hradiště nebo lineárního opevnění se nachází při východní hraně údolí na počátku náhorní roviny, benátské hradiště je odtud vzdušnou čarou vzdáleno asi tisíc metrů, k zámku v Litomyšli je to o něco víc než tři kilometry. Lokalita byla zatím dokumentována pouze valem podél *Zemanovy stráně*. Val je ale velmi zvláštní, netvoří kompaktní blok, je to řada nesouvislých kopečků, které většinou nejsou vyšší než jeden metr. Bezprostředně kopíruje okraj strmého svahu i na místě, kde je v jeho hraně zahlouben opukový lom, pro relativní chronologii je snad významné, že stěna lomu val nenarušila. Údajný val je možné sledovat asi tři sta metrů, na obou koncích nemá znatelné pokračování.

Domnělé opevnění odděluje od dna *Jiráskova údolí* svah s převýšením 15°–20°, výškový rozdíl činí přibližně třicet metrů. Údolím protéká v létě vysychající a za dešťů aktivní vodoteč, po jarním tání v roce 2006 zde ještě v červnu tekla dravá bystřina, takže nebylo průchodné. Takové terénní útvary byly na Litomyšlsku českým obyvatelstvem nazývány *dolce*, vždy to byly louky a Josefský katastr v nich obvykle zaznamenal vodní tok.

*

Petr Charvát interpretaci valu jako lineárního opevnění podél trasy důležité zemské stezky nedoložil žádnými argumenty a vyhnul se otázce, jestli podobná opevnění existují ještě někde jinde. Pokud vím, literatura nic takového nezná a lineární opevnění v Čisté je úplně osamoceno. Autor patrně podlehl svému slohu a historické informace zpracoval

¹¹ Za upozornění stojí, že toponymum Na židovském hřbitově bylo zaznamenáno také na Zkamenělém zámku u Hlinska (Adámek 1900–1901, 40).

Obr. 6. Rekonstrukce středověké komunikace z prostoru Poličky do prostoru Litomyšle: 1 – cesta Vošovice na katastru Lezníku, 2 – Stará Vošovice na katastru Trstěnice, 3 – Alte StraBe nebo Vošovice na katastru Cistá, 4 – linie toponym Vošovice na katastru Benátek v položení Stará Vošovice, 5 – silnice Vošovice na katastru Litomyšle, 6 – vrch Kronberg, na kterém mělo být stanoviště stráže na trase Trstěnické stezky.

Abb. 6. Rekonstruktion des mittelalterlichen Verkehrsweges von Polička nach Litomyšl: 1 – Der Weg Vošovice im Kataster Leznik, 2 – Stará Vošovice im Kataster Trstěnice, 3 – Alte StraBe oder Vošovice im Kataster Cistá, 4 – Linie der Toponyme Vošovice im Kataster Benátek in der Lage Stará Vošovice, 5 – StraBe Vošovice im Kataster Litomyšl, 6 – Anhöhe Kronberg, auf welcher an der Trasse der Trstěnicer Wege ein Wachposten gewesen sein soll.

popularizační formou. Jeho výklad však podnítl zveřejnění dalšího problematického spisu o komunikacích v okolí Litomyšle. Dušan Cendelín se pokusil dokumentovat část cesty z Moravy do Čech v pomyslném směru od Hradce nad Svitavou přes osadu Brlenku do *Jiráskova údolí*, odtud po návrší mezi říčkami Loučnou a Dsnou k jejich soutoku u Tržku. Domníval se, že právě u tohoto soutoku se nacházela prameny 12. a 13. století připomínaná Hrutovská pole. V *Jiráskově údolí* zase interpretoval Kosmovu zemskou bránu, popsal ji jako palisádu ohraničené území ve svahu *Zemanovy stráně*, ze strany náhorní roviny chráněné valem (Cendelín 2005).

Vedle Charvátova příspěvku a publikovaných zpráv o Hrutovu, Hrutovských polích a zemské bráně Cendelín našel oporu pro svůj výklad ve dvou indiciích. První je jeho vlastní teze o jakýchsi výhodných dopravních prostorech, jeden měl existovat právě mezi Hradcem nad Svitavou a Tržkem. Nevysvětlil ale, jak tyto prostory zjišťuje, své tvrzení pouze dal na vědomí. Nápadně to připomíná pseudometodu „predispozic“ pravěkých a středověkých cest Radana Květa (Severin 2004). Ostatně k fantastické Květově představě „predispozic“ se autor ještě nedávno aktivně hlásil (Cendelín 2001, s. 38). Druhý doklad nalezl v mapě Josefského vojenského mapování z let 1764–1767. Úvoz zakreslený na levém břehu Loučné ztotožnil s mohutnou depresí ve svahu proti ústí Jiráskova údolí za usedlostí v Čisté č. 226. Cendelínova interpretace ale není bez problému, tento terénní útvar není úvoz. A úvoz z mapy Josefského vojenského mapování není zakreslen při ústí Jiráskova údolí, ve skutečnosti je v mapovém zobrazení situován asi šest set metrů severně na levém břehu Loučné přibližně proti benátskému hradišti za usedlostí v Benátkách č. 61. Tím se ovšem Cendelínovy konstrukce staly bezpředmětnými.

*

Město Litomyšl a hradiště v Benátkách byly v minulosti často jmenovány v souvislosti s tzv. Trstěnickou stezkou, analýzou literatury jsem ale dospěl k závěru, že tato stezka nikdy neexistovala (Severin 2000). Starým komunikacím v okolí Litomyšle jsem věnoval studie o toponymech Voštické (Severin 2001b; 2001c; 2003a), o stavbě silnice v Benátkách v první polovině 19. století (Severin 2002) a společně se Zbyňkem Svitákem o historickém termínu imunitních listin 12.–13. století *přeseka* (Severin–Sviták 2003). Cendelín ve svém příspěvku tyto práce ignoroval, vyhnul se tak vysvětlení nesouladu mezi poznatky doloženými archivními prameny a studiem terénu, a svou nekorektní představou „výhodných dopravních prostorů“.

Stejně jako Cendelín se zachoval Petr Charvát. Při beletristickém popisu hradiště v Benátkách konstatoval, že *možný útočník, který by táhl nejspíš z Moravy, musel nejprve překonat „přeseku“, zelenou bariéru, o níž se předpokládá, že vznikla pokácením stávajících dřevin a zanecháním padlých kmenů a větví působení podnebných činitelů, následkem čehož zde na ztrouchnivělých dřevěch vznikl zvláštní hustý porost křovinného a stromového patra. Pro usnadnění obranných bojů lemovaly zřejmě úseky cesty v pásmu „přeseky“ polní opevnění v podobě dlouhých valů, přiléhajících ke hranám údolí, jímž cesta vedla. Tyto valy, situované na hraně srázů nad údolím, nemusely být při pohledu ze zarostlé cesty vůbec patrné a porost, který na jejich povrchu bujel, mohl představovat ideální „maskování“, skýtající obráncům nekonečné množství lécek a přepadů... V případě Litomyšlska („zemské brány na Trstěnici“) musela útočící vojska po proražení cesty „přesekou“ otevřít hraniční „tarasní tvrz“ na dnešních Benátkách u Litomyšle. Rovněž tato útočná operace by s největší pravděpodobností útočící jednotky stála těžké oběti a způsobila by jim významné ztráty* (Charvát 2004, 134). Autor nám znovu podsouvá literární popis přeseky, jako obvykle bez doložení pramene těchto informací a s neurčitou lokalizací. Se Zbyňkem Svitákem jsme přitom upozornili, že popis přesek v archeologické literatuře nemá oporu v historických pramenech, dokonale ale odpovídá technologii budování zásek, obranného prvku rakousko–uherské armády devatenáctého století: *Záseky v hradebnictví jsou překážky proti přiblížení útočníků ke hradbám, pořízené ze stromů a dělí se ve přirozené, přivlečené a z větví. Záseky přirozené děláme ze stromů hodně košatých tak, aby koruny*

padly na stranu k nepříteli a kmeny vázly na pařezech... (Friedberg–Mírohorský 1908, 459; Severin–Sviták 2003, 427).

V jedné své starší práci Petr Charvát označil litomyšlskou přeseku za část soustavy pohraničních opevnění Břetislava I. (1994, 11), v další ji popsal jako *zelenou bariéru, pás pokácených stromů a vysekaných křovin, které knížecí hajní nechali ležet a prorůst přirozenou vegetací. Přeseka má vyloučit průchod určitými úseky terénu a usměrnit pochodující jednotky do prostoru, kde byla k bojové akci připravena situace. Za průchodem se začínají ve stínech podél cesty rýsovat dlouhé pásy valů, které měly rovněž vymežit prostor pro pohyb útočnickových bojovníků a vytvořit předpoklady pro jeho případné napadení obránci hranic* (1997, 13). Od té doby přece jen došlo k jistému pokroku, z jeho posledního příspěvku jsme se dozvěděli, že cesta z Moravy do Čech vedla údolím pod *Zemanovými stráněmi* (2004, 134). Tato představa ale není v souladu s morfologií zdejšího terénu. Pod *Zemanovými stráněmi* se údolí dělí na dvě větve, jedna míří na jih k osadě Brlece, druhá na východ k obci Janovu. Jižní údolí, které představovalo z hlediska dopravního větší nebezpečí, však domnělá fortifikace v *Zemanových stráních* nechránila. Toto údajné opevnění mohlo ovládat pouze část východního údolí, kterým po levém břehu vodoteče ve značné vzdálenosti od předpokládaného valu vedla do Janova cesta nazývaná *Straßla* (Thamm–Jingl, 11–12). Ta ale k Moravě jako nástupišti útočících vojsk nesměřovala.

Z pramenů 11.–12. století nemáme zprávy o stabilní obraně pomyslné hraniční linie (Severin–Sviták 2003, 426–427), Petr Charvát ale buduje nevěrohodné a nedoložené teze o lineárním opevnění podél důležité zemské stezky (1997, 13), nebo o systému tarasních tvrzí a polních opevnění v podobě dlouhých valů, přiléhajících ke hranám údolí (Charvát 2004, 134). Jediným jeho argumentem je údajný val na hraně *Zemanových strání*. V naší literatuře postrádáme informace o vojenské a ekonomické náročnosti obrany země. Kolik bojovníků mohl panovník živit jako stálou posádku pohraničních hradišť? Kdo měl hájit jakési lineární opevnění na katastru Čisté, kde se patrně až do poloviny 13. století rozkládal pomezní hvozď (Severin 2003b, 176–179)? Charvátova představa vyčerpávajících krvavých bojů o benátské hradiště, které invazní jednotky při úderu do nitra země mohly bez ztráty dynamiky obejít, z hlediska vojenské taktiky není reálná.

*

Toponyma *Voštica* v okolí Litomyšle dokumentují strukturovanou síť starých komunikací. Dobře je doložena cesta z Poličky do Litomyšle přes katastry Lezníku a Trstěnice ke kostelu v Čisté (Severin 2001c, 145, 158–159). V rozporu s mým poznatkem, že v tomto prostoru staré cesty vedly po návrších a pokud možno nesestupovaly k vodním tokům (Severin 2001a, 17), mezi kostelem v Čisté a ústím *Jiráskova údolí* tato cesta procházela podél říčky Loučné, jiná trasa zde není možná. Bylo to do jisté míry důsledkem okolnosti, že zavodnění Loučné není stálé. V období jarního tání sněhu pramení mezi obcemi Ostrý Kámen a Karle, avšak v létě čtrnáct kilometrů severně na hranici katastrů Čisté a Benátek pod ústím *Jiráskova údolí* (Ludvík 2005, 180–183; Skružný 1995, 631).

Tato hydrologická anomálie měla na území Benátek zvláštní důsledky. Již jméno obce naznačuje, že o vodu zde nebyla nouze (Lutterer–Šrámek 2004, 43–44). Před výstavbou silnice v letech 1840–1842 cesta procházející obcí vedla zčásti přímo řečištěm Loučné, v této souvislosti je pozoruhodné, že pozemky jednotlivých statků dosahovaly až k řece a nebyl zde ponechán prostor pro veřejný dopravní koridor (Severin 2002). Z místních pramenů přitom plyne, že středověké komunikace většinou nevstupovaly do intravilánu vesnic (Severin 2001c, 163–164), zdejší dopravní schéma proto s velkou pravděpodobností vzniklo v novověku, kdy břehy Loučné již byly majetkoprávně vymezeny. Problematicky průchodná cesta řečištěm patrně sloužila ke zkrácení dálkové komunikace vedené extravilánem obce.

Suchá trasa podél Loučné jako pokračování *Voštica* na katastru Lezníku, *Staré Voštica* na katastru Trstěnice a *Alte Straße* na katastru Čisté končila u *Jiráskova údolí* na hranici Čisté a Benátek, kde řeku zavodnil vydatný pramen, tady musíme hledat její pokračování. Od ústí údolí jeho severním svahem stoupá dobře zachovalá rampa, která reliktem úvozu dosáhla

na náhorní rovinu přibližně v místě, kde jsem na území sousedních Benátek v položení nazvaném *Stará Voštica* určil počátek Josefským katastrem zaznamenané linie *Voštic* (Severin 2003a, 58–60). Z historickogeografického hlediska nelze přehlédnout, že podél rampy byla vytyčena hranice katastrů Litrbach a Benátek; určitě nebyla soukromou cestou na pole, každý statek v údolí Loučné měl svou vlastní. Asi sedm set metrů dále na sever z návrší od této linie *Voštic* sestupuje do údolí jiná široká rampa, ani tato v rámci lokálních cest neměla logickou funkci. Ústí na silnici do Litomyšle, procházející pod benátským hradištěm, která byla koncem 18. století o něco dále na katastru Litomyšle rovněž nazývána *Voštice* (Severin 2003a, 80).

*

Trasa historické komunikace z Poličky do Litomyšle je doložena nejen toponymy *Voštice*, ale také pozůstatky v terénu, dvěma rampami na katastrech Čisté a Benátek a mohutným úvozem mezi Trstěnicí a kostelem v Čisté. K této interpretaci ale musím dodat, že v zdejšímu prostoru to nebyla jediná středověká cesta. Bylo jich podstatně více a archivní prameny i poznatky z terénu vypovídají o poměrně složité dopravní síti. *Voštice* vedoucí od Poličky k Litomyšli je však výjimečná. Jako jediná byla v některých úsecích nazývána *Stará Voštice*, což ji z ostatních cest toho jména hierarchicky vyděluje, a pouze tuto komunikaci kontrolovalo benátské hradiště, z kterého pocházejí nálezy velkomoravského stáří. Na rozdíl od ostatních *Voštic* ji proto pokládám za předkolonizační a domnívám se, že do intravilánu Litomyšle byla vtažena ve 12. století, do intravilánu Poličky asi až po založení města.

Literaturou předpokládaná existence tří hradišť, případně dvou hradišť a jednoho lineárního opevnění, vzdálených od sebe pouze několik set metrů, je velmi zvláštní. Hradiště na území města Litomyšle v prostoru zámeckého vrchu však neexistovalo a domnělý val v Čisté nad *Zemanovou strání* nebyl lineárním opevněním podél trasy středověké cesty. V tomto přehledu omylů a spekulací zůstává pevným bodem pouze hradiště v Benátkách. Jeho význam vynikne právě v souvislosti s průběhem dálkové komunikace, kterou hradiště při výstupu z pomezí hvozdu ovládalo.

K tisku doporučil doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.

Prameny a literatura

- ADÁMEK, K. V., 1900–1901: Hradiště Zkamenělý zámek u Hlinska, PA XIX, 27–42.
ADÁMEK, K. V.–NOVÁKOVÁ, T.–NOVÁK, T.–WIRTH, Z., 1905: Čechy. Díl XIII. Východní Čechy. Praha.
BERANOVA, M.–SMETANKA, Z.–STANJA, Č., 1975: Archeologické studie slávjanské epochy v Čechii i v Moravii v 1966–74 gg. PA XLVI, 153–247.
CASKA, J., 1933–34: Quido Šimek, Od Trstenické stezky 13, 3–4.
CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, Pragae 1904–1907 (ed. G. Friedrich).
CENDELÍN, D., 2001: Možnosti viatistiky (inspirováno pracemi Radana Květa). In: Staré stezky 6, 37–41.
– 2005: Přejít horní Loučné a lokalizace zemské brány na rané středověké cestě z Čech na Moravu. In: Staré stezky 10, 73–95.
ČTVERÁK, V.–LUTOVSKÝ, M.–SLABINA, M.–SMEJTEK, L., 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
FRB: Kosmův letopis český s pokračovateli. In: Fontes Rerum Bohemicarum II. Praha 1874 (ed. J. Emler).
FRIEDBERG–MÍROHORSKÝ, S. E., 1908: Ottův slovník naučný XXVII. Praha.
GELJNEK, F., 1845: Hystorie města Litomyssle 2. Litomyšl.
GILAR, Š., 2003–2004: Od aktu k falzu, aneb druhý život listiny Vladislava I. pro litomyšlské premonstráty z roku 1167. Východočeské listy historické 21–22, 231–237.
CHARVÁT, P., 1980a: Hrutov – včerejšek a dnešek jednoho problému, Folia historica Bohemica 2, 39–76.
– 1980b: Slovanské osídlení Vraclavska do poloviny 13. století, AR XXXIII, 274–279.
– 1981: Povrchový průzkum Litomyšlska a Vysokomýtska. In: Výzkumy v Čechách 1975, 73–77. Praha.
– 1994: Z dějin Litomyšle do počátku 14. století. In: Litomyšl. Duchovní tvář českého města, 9–27. Litomyšl.
– 1997: Hrad v podlesí: středověké Vraclavsko do roku 1300. In: Pomezí Čech a Moravy 1, 7–41.
– 2004: „Better it is to go wide – go wide!“ Hranice a její překračování ve středověkých Čechách – a nejenom tam, AH 29, 129–140.

- CHARVÁTOVÁ, K.–SPURNÝ, V.–VENCLOVÁ, N., 1992: Nálezové zprávy Státního archeologického ústavu v Praze 1919–1952. Praha.
- JIRÁSEK, A., 1913: Z mých pamětí II. V Litomyšli. Praha.
- JIREČEK, H., 1859: O některých starožitnostech v Chrudimsku, PA III, 366–369.
- KUBA, J.–ŠIMEK, T.–ZAHRÁDKA, F., 1997: Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776. Zámorsk.
- LUDVÍK, B., 2005: Zpět k pramenům. Putování k neznámým pramenům známých řek. Praha.
- LUTOVSKÝ, M., 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- 2006: Od palisády ke zdi: Rané středověká hradiště v Čechách ve světle archeologického bádání posledních dvou desetiletí, AH 31, 21–44.
- LUTTERER, J.–ŠRÁMEK, R., 2004: Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Havlíčkův Brod.
- MATĚJKA, B.–ŠTĚPÁNEK, J.–WIRTH, Z., 1908: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Litomyšlském. Praha.
- NEJEDLÝ, Z., 1903: Dějiny města Litomyšle a okolí. Litomyšl.
- PÁTA, J.–ŽDÁRSKÝ, J., 1934: Průvodce Šimkovou síní v Městském museu v Litomyšli. Litomyšl.
- PETRYL, J., 1970: Dokumentární hodnota numismatické sbírky Litomyšlana Quidona Šimka, Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 9, 38–43.
- PIČ, J. L., 1909: Starožitnosti země České III/1, Čechy za doby knížecí. Praha.
- PROFANTOVÁ, N., 1989: Nález ostruhy s háčky z „Hradiště u Hořovic“, AR XLI, 205–207.
- 1990: recenze in: PA LXXXI, 241–243.
- 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: Awarforschungen II, 605–801. Wien.
- 1993: K nálezům ostruh z konce 7.–9. stol. v Čechách, Mediaevalia archaeologica Bohemica, 60–85.
- RŮŽIČKA, J. a kol., 1973: Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Hradec Králové.
- SEDLÁČEK, A., 1868–1869: Hradisko Hrutovské u Litomyšle, PA VIII, 59–62.
- SEVERIN, K., 2000: Trstenickou stezkou cestou necestou. (K vývoji názorů na průběh středověké komunikace.) In: Pomezí Čech a Moravy 4, 353–388.
- 2001a: Metodika hledání středověkých cest. In: Staré stezky 6, 7–21.
- 2001b: Metodice studia úvozových cest. In: Staré stezky 6, 22–30.
- 2001c: Voštica, Acta onomastica 41–42, 143–183.
- 2002: Stavba silnice v Benátkách u Litomyšle v letech 1840–1842. In: Staré stezky 7, 86–95.
- 2003a: Toponyma Voštica v Josefském katastru, Acta onomastica 44, 53–123.
- 2003b: Kolonizace Hřebečska, AH 28, 175–210.
- 2004: recenze publikace Radana Květa: Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků. Praha 2003, ČČH 102, 140–144.
- 2006: Bazilika Panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle, AH 31, 291–301.
- SEVERIN, K.–SVITÁK, Z., 2003: Přeseka, AH 28, 419–429.
- SIGL, J., 1975: Benátky, okr. Svitavy. In: Výzkumy v Čechách 1972, 12.
- SKLENÁŘ, K., 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Praha.
- SKLENÁŘ, K.–SKLENÁŘOVÁ, Z., 2005: Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů. Praha.
- SKRUŽNÝ, L., 1964: Benátky u Litomyšle, o. Svitavy. In: Bulletin záchranného oddělení 2, 51.
- 1995: Zdroje vody – místa pohanských a křesťanských kultů – zdroje pitné a užitkové vody, jejich úprava, rozvod a možné zdroje ikonografického materiálu, AH 20, 631–644.
- SKUTIL, J., 1947–48: Z nejdávnější minulosti Litomyšlska a Poličska, Od Trstenické stezky 23, 14–16, 38–48, 58–62, 75–80.
- SLÁMA, J., 1986: Střední Čechy v raném středověku II, Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praha.
- SVOBODA, R., 1894: Průvodce po národopisném oddělení Národopisné a průmyslové výstavy v Litomyšli konané ve dnech 15.–20. července r. 1894. Spolu národopisná črta okresu litomyšlského. Litomyšl.
- ŠKVRNOVÁ, V., 1979: Pravěké žernovy východních Čech. Brno. Rigorózní práce uložena na katedře geologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně pod číslem 168.
- ŠTĚPÁNEK, J., 1894: Dějiny c.k. vyššího gymnasia v Litomyšli. Litomyšl.
- TAUER, H., [1992]: Lauterbach. Heimatbuch eines deutschen Dorfes im Schönhengstgau [Düsseldorf].
- THAMM, J.–JINGL, A.: Gemeinde – Gedenkbuch. Xeroxová kopie rukopisné kroniky, sepsané pravděpodobně v letech 1923–1937, je uložena v mezifondovém souboru kronik v SOKa v Litomyšli.
- TOMÍČEK, A., 1900: Benátky u Litomyšle. In: Vzdělávací příloha k Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu Litomyšlského 2, 38–39.
- 1921–22: Hradisko u Benátek, Od Trstenické stezky 1, 91–92.
- 1926: Stezka trstenická a pole hrutovská. Litomyšl.
- TOMKOVÁ, K., 2001: Die Burgwälle zur Zeit Boleslavs II. im Zusammenhang mit der Erforschung der Burgwälle in Böhmen. In: Colloquia mediaevalia Pragensia 2 (Boleslav II. Der tschechische Staat um des Jahr 1000), 275–291. Praha.

- VÍCH, D., 2000: Raně středověké nálezy z Vraclavska, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 26, 57–96.
- VÍCH, D.–VOKOLEK, V., 1997: Nálezy získané do sbírek AO MVČ v letech 1996–97, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 23, 3–27.
- WENIG, F., 1911: Litomyšlské kvarteto. In: Jiráskova Litomyšl. Studie a vzpomínky k šedesátým narozeninám Aloisa Jiráska uspořádal T. E. Tisovský, 61–66. Praha.
- WOCEL, J. E., 1868: Pravek země České. Praha.
- ZELINKA, K., 1970: Zaniklá sídliště na Litomyšlsku v předhusitské době, Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 10, 3–21.

Zusammenfassung

Litomyšl, Benátky und Čistá: Burgwälle und mittelalterliche Wege

In der älteren Literatur wird in das heutige Litomyšl (Leitomischl) ein mittelalterlicher Burgwall situiert, der vom Chronisten Kosmas in Bezug auf das Jahr 981 bzw. 1108 erwähnt wird. Doch ein Burgwall wurde hier weder durch historische Quellen noch durch archäologische Funde belegt. Die Erwähnungen Kosmas' beziehen sich wohl auf einen sich zwei Kilometer weiter, in Benátky (Benatek) befindlichen Burgwall; die Gemeinde war einst ein Vorort von Litomyšl. Die Lokalität wurde ab 1892 archäologisch erkundet. Zu den ältesten Funden gehören zwei Sporen und ein Steigbügel, die ins 8. bis 9. Jahrhundert datiert werden.

Im Jahr 1909 entstand die Hypothese, auf der Ebene oberhalb des Anhangs „Fuchsloch“, der sich in der unmittelbaren Umgebung von Benátky im Kataster der Gemeinde Čistá (früher Lauterbach) befindet, habe es „einen großen Burgwall“ gegeben. Zu seiner Festlegung diente eine unklare Archivaufzeichnung aus dem 15. Jahrhundert, die von „einem kleinen Burgwall“ sprach; damit war vermutlich der Burgwall von Benátky gemeint. Anhand der Archiverwähnung entstand die Idee, dass in der Nähe auch noch „ein großer Burgwall“ vorhanden sein musste. Die Amateurforscher wollen am Rand des Abhangs Wallreste identifiziert haben, der Wall ist allerdings recht eigenartig und besteht aus einer Reihe nicht zusammenhängender und undeutlicher kleiner Hügel. Die Erforschung der Lokalität verlief lediglich durch Sammeln an der Oberfläche und die Existenz einer angeblichen Fortifikation wurde durch keine überzeugenden Belege untermauert. Im Jahr 1997 wurde der vermutliche Wall dann als eine Art linear verlaufende Befestigung entlang eines mittelalterlichen Weges bezeichnet.

Durch den Kataster der Gemeinde Čistá verlief in der Tat eine alte, von Mähren nach Böhmen führende Kommunikation, die die Tschechen „Voštica“ und die Deutschen „Alte Straße“ genannt haben. Sie führte aus dem Raum Polička (Politschka) zum Burgwall von Benátky und weiter in Richtung der zukünftigen Stadt Litomyšl. Doch zwischen der vermuteten Befestigung in Čistá und dem erwähnten historischen Weg bestand kein Zusammenhang. Die einzig belegte Befestigung in der Umgebung von Litomyšl bleibt der Burgwall von Benátky.

Deutsch von Lenka Šedová